

JAARVERSLAG 2016

VERZETSMUSEUM
AMSTERDAM

INHOUD 2016

1	INLEIDING	2	7	PUBLIEK, MARKETING EN PR	22
2	VERBOUWING EN HERINRICHTING	4		Bezoekers	23
3	TENTOONSTELLINGEN	6		Audio- en smartphone-tours	23
	Wisselexposities	7		Marketing en PR	25
	■ Koloniale oorlog 1945-1949. Gewenst en ongewenst beeld	7		Verzetsmuseum online	27
	■ World War Two Today. Fotografie van Roger Cremers	7		Relaties	29
	■ Eten in oorlogstijd	7	8	ORGANISATIE	30
	■ Dokwerkertjes	9		Bestuur	31
	Tentoonstellingen buiten het museum	9		Risicomanagement	31
4	COLLECTIE EN BIBLIOTHEEK	10		Personeel	31
	Acquisitie, ontsluiting en behoud	11		Huisvesting en faciliteiten	31
	Raadpleging en uitlending	11		Vrienden	33
5	EDUCATIE	12		Financiën	33
	Groepsbezoek	13	9	BIJLAGEN	36
	Museumdocenten	13		Bestuur	37
	Speciale educatieve activiteiten, samenwerking en promotie	15		Nevenfuncties	37
6	EVENEMENTEN	16		Personeel	37
	Lezingen, discussies, filmvertoningen en voorstellingen	17		Stagiaires	37
	■ Bijeenkomstenserie Helden en Schurken	17		Comité van Aanbeveling	38
	■ Sobiborbijeenkomst	17		Bestuur Stichting Vrienden	38
	■ Anton de Kom lezing	17		Vrijwilligers	38
	■ Engelstalige voorstellingen <i>Why tram 8 no longer runs</i>	17		Bijdragen 2016	39
	Programma's rondom wisseltentoonstellingen	17		Colofon	40
	Enmalige bijeenkomsten en evenementen van derden	19			
	Collectieve evenementen	21			

1 INLEIDING

Bedankt
voor
jullie
inzet

BankGiro Loterij
MUSEUMPRIJS

Vanwege het volgens de jury 'didactisch zeer sterke' Verzetsmuseum Junior werd het museum in 2016 genomineerd voor de BankGiro Loterij Museumprijs en voor de internationale Children in Museums Award. Ook voor buitenlandse bezoekers ontwikkelt Verzetsmuseum Junior zich tot een publiekstrekker. Op TripAdvisor stond het Verzetsmuseum voor het vierde jaar op rij in de top vijf van de meest gewaardeerde musea van Nederland.

Het gaat goed met het Verzetsmuseum. Voor het tweede jaar op rij werd de grens van 100.000 bezoekers overschreden. Het museum behaalde in 2016 nagenoeg 104.000 bezoekers – een groei van 4% ten opzichte van het voorgaande jaar. Ook het educatieve groepsbezoek was met 22.000 scholieren hoger dan ooit. Er werd een aantal belangrijke stappen gezet om het gebouw en de organisatie aan de toegenomen bezoekersstromen aan te passen. Het museum kreeg voor de periode 2017-2020 een hoger subsidiebedrag toegekend van de gemeente Amsterdam waardoor het reguliere personeel kan uitbreiden. Dankzij de hogere bezoekersinkomsten werden de meest urgente personele knelpunten in 2016 al opgelost, onder meer door de aanstelling van een tweede reguliere medewerker bij de technische dienst. De entreehal werd in 2016 verbouwd en heringericht om de capaciteit van de bezoekersvoorzieningen te verruimen.

Het museum bleef tijdens de verbouwing geopend en exposeerde in 2016 drie vernieuwende tijdelijke tentoonstellingen, met zeer afwisselende thema's, die allen aansloten op de actualiteit. *Koloniale oorlog 1945-1949. Gewenst en ongewenst beeld* liet zien hoe er door censuur tot op de dag van vandaag geen helder beeld bestaat van de bloedige oorlog die schuilging achter de 'politieke acties'. *World War Two Today. Fotografie van Roger Cremers* toonde de vele nieuwe manieren waarop de Tweede Wereldoorlog tegenwoordig overal in Europa wordt herdacht en beleefd. *Eten in oorlogstijd* toont – met een knipoog naar de hedendaagse kooktrends – dat het met de voeding tijdens de oorlog veel minder slecht was gesteld dan wordt gedacht, en dat wat nu wordt bepleit destijds in praktijk werd gebracht: Nederland werd zelfvoorzienend en plantaardige producten kwamen centraal te staan in het dagelijkse menu. Bij alle drie de tentoonstellingen verscheen een bijbehorende publicatie.

Verzetsmuseum Junior werd ook in 2016 weer goed bezocht door Nederlandse gezinnen in de weekenden en schoolvakanties. 'Junior' kreeg al eerder museumprizen en werd in 2016 genomineerd voor de *Children in Museums Award*. Het museum werd, mede vanwege de hoge kwaliteit van Verzetsmuseum Junior, ook genomineerd voor de BankGiro Loterij Museumprijs. In het voorjaar werd fanatiek campagne gevoerd om hiervoor publieksstemmen te werven, wat resulteerde in een eervolle tweede plek.

Ook bij buitenlandse toeristen bleef het Verzetsmuseum onverminderd populair. Het aandeel buitenlanders onder de individuele bezoekers schommelt al jaren rond de 70% en lag in 2016 met 73% weer iets hoger dan in de twee voorgaande jaren. Op *TripAdvisor* stond het Verzetsmuseum voor het vierde jaar op rij in de top vijf van de meest gewaardeerde musea van Nederland.

VERBOUWING EN HERINRICHTING

In 2016 werd de entreehal verbouwd en heringericht om de capaciteit van de bezoekersvoorzieningen te verruimen. Dat was hard nodig vanwege de bezoekersgroei van de afgelopen jaren tot 104.000 in 2016. De ruimte voor de garderobe werd door de verbouwing verdubbeld. Ook werd de vloerbedekking vervangen. Een groot deel van het werk werd 's avonds uitgevoerd, zodat het museum open kon blijven.

In 2016 werd een plan uitgewerkt om de publieksvoorzieningen in het entreegebied van het museum te verbeteren en moderniseren. Vanaf half november werd het plan grotendeels uitgevoerd. Om meer ruimte in de entreehal te creëren werd de personeelskantine verhuisd naar de eerste tussenverdieping, waar voorheen de bibliotheek was gevestigd. De bibliotheek werd verhuisd naar het 'Informatie-eiland' met naslagwerken en computers, dat in het smartphonetijdperk zijn functie had verloren. In het entreegebied kon de garderobe hierdoor worden vergroot en voorzien van het dubbele aantal kluisjes en kapstokken. Er werden een nieuw baliemeubel, een zelfbedieningsmeubel voor de audiotours, en een nieuwe museumwinkel ontworpen. Aan het begin van de vaste opstelling werd ruimte gecreëerd voor de permanente vertoning van de introductiefilm, die via de audiotours in zeven talen toegankelijk is gemaakt. De vloerbedekking werd vervangen en er werd een begin gemaakt met de introductie van een nieuwe huisstijl voor de gevelbelettering en bewegwijzering in het entreegebied, die later gefaseerd ook voor de andere onderdelen van het museum zal worden doorgevoerd.

Bouwtechnisch waren de aanpassingen ingrijpender dan verwacht, vooral door verplaatsing van keukenafvoeren, brandhaspels en elektrotechnische installaties. Naast de projectleider en ontwerper Rogier Martens, werd daarom Joep Damstra van architectenbureau Hans Ruijsenaars aangetrokken om de directie te voeren. Het bouwkundige werk werd uitgevoerd door Karbouw uit Amersfoort. De installaties werden aangepast door huisinstallateur Kuijpers. Het bouwkundige werk werd voor het einde van het jaar afgerond; enkele onderdelen van de inrichting en decoratie werden uitgesteld tot begin 2017.

Het proces verliep niet zonder problemen, maar het resultaat is fraai. Het entreegebied oogt ruimtelijk en strak, met wanden in grijstinten, zwart eiken-gefiniseerd meubilair in een op kisten geïnspireerde stijl, levensgrote foto's van de bevrijding, speciaal voor het museum ontworpen glazen lampen, en bankjes met een voor het museum ontworpen bekleding, gebaseerd op de Geuzenvlag. Het door Rogier Martens ontworpen meubilair werd mooi afgewerkt door meubelmaker Metnils. Het nieuwe museumlogo gebaseerd op sjabloons, en daarbij aansluitende nieuwe huisstijl, werden ontworpen door Jeremy Jansen.

Het entreegebied kreeg, naar ontwerp van Rogier Martens, een strakke nieuwe stijl met wanden in grijstinten en zwart eiken meubilair. Jeremy Jansen ontwierp een nieuw museumlogo gebaseerd op sjabloons.

3

TENTOON- STELLINGEN

De tentoonstelling Koloniale oorlog 1945-1949. Gewenst en ongewenst beeld liet zien hoe er door censuur tot op de dag van vandaag geen helder beeld bestaat van de bloedige oorlog die schuilging achter de 'politioele acties'. Deze spraakmakende tentoonstelling, geopend in november 2015, kreeg in 2016 veel publiciteit en bezoekers.

WISSELEXPOSITIES

Het museum exposeerde drie tentoonstellingen in de wisselexpositieruimte.

KOLONIALE OORLOG 1945-1949. GEWENST EN ONGEWENST BEELD, T/M 3 APRIL

Deze tentoonstelling produceerde het Verzetsmuseum in 2015 in samenwerking met de fotohistoricus Louis Zweers, het NIOD Instituut voor Oorlogs- Holocaust- en Genocidestudies (Erik Somers en René Kok), bureau Duinzand (Frodo Terpstra), Rogier Martens voor de ruimtelijke vormgeving, Jarno Aafjes voor de grafische vormgeving en bureau Zesbaans voor de audiovisuele producties.

De spraakmakende tentoonstelling kreeg ook in 2016 nog veel publiciteit en trok vele bezoekers onder wie ook veel veteranen en mensen met een Indische achtergrond. De verwachte kritiek van de kant van de veteranen bleef vrijwel uit. Enerzijds door het genuanceerde beeld dat wordt geschetst in de tentoonstelling, anderzijds doordat de tijd kennelijk rijp was voor een kritische benadering van het koloniale verleden. “Eindelijk” en “het werd tijd voor zoiets” waren veel gehoorde reacties van bezoekers aan de museumbalie. Ook het uitgebreide nevenprogramma was een succes. Heel veel bezoekers tekenden in het reactieboek op dat de tentoonstelling een *eyeopener* voor ze was: “Erg onder de indruk; wat is er véél in de doofpot gedaan!” (Hans van Thiel), “Hoe kan een volk dat net is bevrijd oorlog voeren tegen een volk dat vrij wil zijn?” (CRM), “Goed dat de koloniale geschiedenis recht is getrokken. (...) De Duitsers hebben veel gedaan. De Japanners hebben veel gedaan. De Nederlanders hebben ook veel gedaan. Het doet ons beseffen dat een ieder van ons zich in bepaalde omstandigheden verre van menselijk kan gedragen.” (Myrna), “(...) doesn't paint the Dutch in a very flattering light. All of this is explained throughout, and I learned a lot that I had not known previously.” (Boston, Massachusetts USA).

Ongeveer 15% van de individuele bezoekers kwam speciaal voor de tentoonstelling naar het museum. Er werden bijna 400 exemplaren van de bijbehorende publicatie verkocht en het specifieke website-onderdeel kreeg in de expositieperiode 150.000 unieke bezoekers.

WORLD WAR TWO TODAY. FOTOGRAFIE VAN ROGER CREMERS, 21 APRIL T/M 25 SEPTEMBER

Fototentoonstelling geproduceerd door Artes in Media in nauwe samenwerking met Roger Cremers en het Verzetsmuseum Amsterdam.

Hoe verder de Tweede Wereldoorlog achter ons ligt, des te intensiever lijkt hij te worden beleefd. Overal in Europa zoeken mensen naar nieuwe manieren om de Tweede Wereldoorlog te gedenken. De Nederlandse fotograaf *World Press Photo*-winnaar Roger Cremers merkte deze ontwikkelingen op en begon ze vast te leggen. Sinds 2008 trekt hij door Europa en fotografeert hij onder meer *re-enactments*, groepstoerisme naar voormalige concentratiekampen en opgravingen van slachtoffers van de Slag om Stalingrad. Zijn indrukwekkende foto's trokken al eerder buitenlandse aandacht en kregen in 2016 voor het eerst een eigen tentoonstelling in Nederland in het Verzetsmuseum Amsterdam.

In samenspraak met conservator Karlien Metz maakte Cremers de selectie van 52 foto's voor de tentoonstelling. Ze werden, thematisch geordend, grotendeels vrij opgehangen in de tentoonstellingsruimte, naar een ontwerp van Jeroen de Vries, en voorzien van beschouwen-de citaten van Cremers. Een selectie van 74 foto's was opgenomen in het bijbehorende Engelstalige boek met een inleiding door Arnon Grunberg, dat verscheen bij Uitgeverij Lectoris.

De tentoonstelling kreeg ook veel internationale publiciteit en was voor sommige buitenlanders zelfs de aanleiding om naar Nederland

te komen. Voor veel fotoliefhebbers was het bezoek aan de tentoonstelling een eerste kennismaking met het Verzetsmuseum. Ook voor *World War Two Today* kwam ongeveer 15% van de individuele bezoekers naar het museum. Van het boek werden 115 exemplaren verkocht.

Vele bezoekers lieten lovende woorden achter in het reactieboek. Enkele voorbeelden:

“Wat een mooie tentoonstelling van Cremers. Ik was hier met de fotoclub van de SOOP.” (Judith)

“(...) Particularly enjoyed the World War Two Today temporary exhibition – very poignant and made me think. Thanks!” (Elliot, Stephen & Aorfe, England)

“De foto's van Roger Cremers brengen op indringende wijze naar voren, hoe wij worstelen met herdenken – herinneren – herbeleven en doorvertellen van het verhaal van World War Two Today. Heel goed dat jullie dit tonen !” (Frits, 1.09.2016)

ETEN IN OORLOGSTIJD, VANAF 14 OKTOBER

Eten in oorlogstijd was de grote eigen productie van het Verzetsmuseum in 2016 met een vernieuwende invalshoek. Al tijdens de bezetting ervoer de Nederlandse bevolking de veranderde voedselvoorziening als een enorme en gestage verslechtering, met de Hongerwinter als uiteindelijk dieptepunt. Uit later onderzoek bleek echter dat het dagelijkse menu – tot aan de Hongerwinter – juist gezonder werd dan voor 1940. De import viel weg en Nederland moest zelfvoorzienend worden. Er werden drastische landbouwhervormingen doorgevoerd: de vee- en pluimveestapel werd ingekrompen en maakte plaats voor akkerbouw. Het dagelijkse menu werd minder vet en bevatte meer groenten, granen, aardappelen en peulvruchten. Zo werd noodgedwongen in praktijk gebracht wat nu vanwege de volksgezondheid en duurzaamheid wordt bepleit. Ook werd er volop met nieuwe recepten en ingrediënten geëxperimenteerd en werden zelfverbouw en wildplukken – nu hip – gestimuleerd.

Eten in oorlogstijd, geopend in oktober 2016, toonde – met een knipoog naar de hedendaagse kooktrends – dat het met de voeding tijdens de oorlog veel minder slecht was gesteld dan wordt gedacht, en dat wat nu wordt bepleit destijds in praktijk werd gebracht: Nederland werd zelfvoorzienend en plantaardige producten kwamen centraal te staan in het dagelijkse menu.

Het museum benadrukte in de tentoonstelling de parallellen tussen vroeger en nu, om ook hedendaagse *foodies* te verrassen en inspireren.

Het museum ontwikkelde het concept voor *Eten in oorlogstijd* en droeg zorg voor onderzoek en samenstelling. Studio Louter werd aangetrokken voor de vormgeving en productie. In opdracht van Studio Louter tekende Frank Tjepkema voor de ruimtelijke vormgeving. Het Voedingscentrum, waarvan de voorloper werd opgericht in 1941, werkte mee aan de samenstelling van de kennisquiz en aan de promotie.

Bij binnenkomst in de tentoonstelling was een wand gewijd aan de verandering van de landbouw; een enorme operatie die soepel werd doorgevoerd dankzij de gedreven inzet van de Nederlandse ambtenaren Hans Hirschfeld en Stephanus Louwes. Centraal in de tentoonstellingsruimte stonden vijf aanrechten, met een hedendaagse uitstraling en een knipoog naar de huidige televisiekookprogramma's. Daarop was te zien hoe de beschikbare voedingsmiddelen veranderden van de jaren dertig, naar de periodes 1940-1941, 1942-1943, 1944-1945 en de periode na de bevrijding in mei 1945. Aan de kop van elk aanrecht maakten bekende koks op film samen met conservator Karlien Metz een gerecht klaar met de ingrediënten uit die periode: televisiekok Pierre Wind maakte een vette stampot uit de jaren dertig, sterrenchef Bobby Rust een gerecht met bonen als vleesvervanger, wildpluk-kok Edwin Florès brandnetelsoep, *24-Kitchen*-kok Angélique Schmeinck een tulpenbollengerecht, en *MasterChef*-kok Julius Jaspers een gerecht met de ingeblikte ingrediënten uit de gedropte geallieerde voedselpakketten.

De overige informatie was langs de wanden geplaatst: een kastenwand met uiteenlopende persoonlijke anekdotes en verrassende feiten over eten in oorlogstijd: over surrogaten, de smaak van katten, het tekort aan haring, de zwarte markt, de gaarkeukens, de problemen voor de horeca, etc. De tentoonstelling eindigde met een

terugblik waar ook de bezoekers konden reflecteren op de vraag of de bezettingstijd kan worden gezien als goed voorbeeld voor vandaag, en met een speelse kennisquiz, die bezoekers tegen elkaar konden spelen en die aanzette tot nadenken over goed en fout in de oorlog en over verantwoorde en duurzame voeding.

De tentoonstelling kreeg veel publiciteit, onder meer op het NOS-journaal, en werd in de eerste maanden door ruim 20% van de individuele bezoekers specifiek bezocht.

DOKWERKERTJES, 18 FEBRUARI T/M 6 MAART

Rondom de 75ste herdenking van de Februaristaking werd, in samenwerking met Stichting De Rode Loper op School, in de entreehal een kleine expositie ingericht met kleine door scholieren gemaakte standbeelden geïnspireerd op De Dokwerker. Ze vormden tezamen een 'onverzettelijke' optocht.

TENTOONSTELLINGEN BUITEN HET MUSEUM

De tentoonstellingen van het Verzetsmuseum worden vaak overgenomen door collega-musea. In 2016 waren het drie tentoonstellingen die in dat jaar 98.760 bezoekers trokken.

De tentoonstelling *Naar de Boeren. Kinderevacuaties tijdens de Hongerwinter* uit 2014 was in een aangepaste variant, met extra informatie over de Friese gastgezinnen, getiteld *Hongerkinderen – de opvang in Friesland* te zien in het Fries Museum tot en met 28 augustus en trok daar in 2016 ca. 50.000 bezoekers.

Geen Nummers maar Namen. Nederlandse politieke gevangenen in concentratiekamp Dachau, uit 2015, werd overgenomen door de KZ Gedenkstätte Dachau in Duitsland; opstelling aldaar werd wegens omstandigheden uitgesteld tot 2018.

Koloniale oorlog 1945-1949. Gewenst en ongewenst beeld werd overgenomen door het Oorlogsmuseum in Overloon, was daar geëxposeerd van 4 juni t/m 30 november en trok er 47.500 bezoekers.

Weerstanders, fototentoonstelling uit 2008 met portretten van Belgische verzetsstrijders, werd in 2016 uitgeleend voor een tentoonstelling in het Belgische Roeselare en trok daar van 29 september tot 4 december 1.260 bezoekers.

Het Jeugdjournaal besteedde aandacht aan een kleine entreehal-expositie van door scholieren gemaakte standbeelden geïnspireerd op De Dokwerker. Het was één van de activiteiten rondom de 75ste herdenking van de Februaristaking.

4

COLLECTIE EN BIBLIOTHEEK

Het Verzetsmuseum kreeg in 2016 90 nieuwe schenkingen voor de collectie, waaronder een gewatteerd vest dat Bouke Koning na een 'dodenmars' kreeg van de bevrijders van het Rode Leger. Koning werkte voor de bekende Westerweelgroep. Samen met het NIOD en de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 werkte het Verzetsmuseum in 2016 aan een plan om museumobjecten te fotograferen voor een betere digitale ontsluiting.

ACQUISITIE, ONTSLUITING EN BEHOUD

Het Verzetsmuseum beheert een groeiende collectie authentiek materiaal over dagelijks leven en verzet in Nederland en de Nederlandse koloniën tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het aantal schenkingen lag in 2016 met 90 schenkingen ongeveer gelijk aan dat van het voorgaande jaar. Opmerkelijke aanwinsten waren een collectie van twee in Twente ondergedoken neergestorte geallieerde piloten, een gewatteerd vest dat een kampgevangene tijdens een dodenmars van Russen kreeg, en een aanvulling op de collectie van het LKP-kopstuk Bertus Valstar. Het museum verwierf ook nieuwe aanwinsten in het kader van de tentoonstelling *Koloniale oorlog*, waaronder een grote collectie van veteraan Henk Biersteker. Ook het NIOD ontving nieuwe archieven en fotoalbums naar aanleiding van de tentoonstelling. Om actief collectie te verwerven nam het museum weer deel aan de *Niet Weggooien*-actie van de samenwerkende Tweede Wereldoorlog-musea, dit jaar op 4 mei en 14 augustus.

Door een verschuiving van de datum, bleek de wapenvergunning eerder te vervallen dan verwacht; een formaliteit, waaraan tegenwoordig zwaar wordt getild. In de zomer moesten de wapens tijdelijk uit de vaste expositie worden verwijderd. Ook de verwerving van twee nieuwe wapens (afkomstig van Jan Dekker van de Groep 2000 en de Haarlemse verzetsman Willem Knol) had veel voeten in de aarde en was aan het eind van het jaar nog niet afgerond.

Met andere collectiebeherende instituten werkt het Verzetsmuseum samen in het Netwerk Oorlogsbronnen. Er werd in 2016 onder meer gewerkt aan plannen om de gezamenlijke digitale ontsluiting – nu beperkt tot foto's in de Beeldbank WO2 – verder uit te breiden. Het plan om in dit kader de driedimensionale collecties te fotograferen werd wegens gebrek aan financiering uitgesteld.

Op gebied van de conservering van de collectie zijn kleine werkzaamheden uitgevoerd. Het museumklimaat was stabiel.

De registratie van de nieuwe collectie binnen het museum is voorspoedig verlopen en in 2016 zijn de aanwinsten van de afgelopen jaren ook opgenomen in de digitale catalogus op de website. Er zijn nieuwe digitale dataloggers aangeschaft om het klimaat ook in de vitrines te kunnen meten.

RAADPLEGING EN UITLENING

De collectie van het Verzetsmuseum werd in 2016 meer dan ooit geraadpleegd door particulieren voor familieonderzoek, door historici, documentaire- en filmmakers en musea. Het museum leverde vele tientallen waardevolle interviews op geluidsband met inmiddels overleden topfiguren uit het studentenverzet voor een groot NIOD-onderzoek. Er werd collectie in bruikleen gegeven aan onder meer het Bevrijdingsmuseum in Groesbeek, het Nederlands Volksbuurtmuseum in Utrecht, het Oorlogsmuseum Overloon en het Airborne Museum in Oosterbeek.

De foto's van het Verzetsmuseum zijn sinds 2009 online raadpleegbaar en te bestellen via www.beeldbankwo2.nl. Het aantal via de beeldbank gepubliceerde foto's uit de collectie van het Verzetsmuseum lag met 19 stuks aanzienlijk lager dan in het herdenkingsjaar 2015. De digitale catalogus op de website van het museum werd 4.353 keer geraadpleegd.

In de kleine, gespecialiseerde, door vrijwilligers bemande bibliotheek, werden 85 onderzoekers en scholieren ontvangen. Voorts werden er door de bibliotheekmedewerkers, zoals de voorgaande jaren, ongeveer 275 per e-mail of telefoon ontvangen informatieverzoeken afgehandeld. De bibliotheek werd probleemloos verhuisd naar het informatie-eiland.

5 EDUCATIE

Grote drukte in Verzetmuseum Junior tijdens de meivakantie toen de jonge bezoekers de hoofdpersonen Jan en Henk (rechts op de foto) 'in het echt' konden ontmoeten. Als extra attractie tijdens de schoolvakanties was er ook regelmatig een museumdocent aanwezig, die als 'assistent conservator' de kinderen authentieke voorwerpen liet zien en aanraken, waarbij aanvullende verhalen werden verteld.

Het Verzetsmuseum heeft een vast aanbod van educatieve programma's voor uiteenlopende schoolgroepen die leerlingen informeren over de meest ingrijpende periode uit de recente geschiedenis, én die de leerlingen aanzetten tot alertheid ten opzichte van intolerantie en ondemocratische tendensen. Na een forse groei in 2015 heeft het museum in 2016 vooral gewerkt aan kwaliteitsverbetering van het bestaande aanbod door herziening van de educatieve materialen, functioneringsgesprekken met de museumdocenten en aanpassing van het scholingsprogramma.

GROEPSBEZOEK

In 2016 ontving het museum 22.057 bezoekers in schoolverband, een kleine groei ten opzichte van het topjaar 2015. De verhoudingen van de verschillende schooltypen waren ten opzichte van 2015 niet ingrijpend veranderd; er was alleen een toename van het aantal buitenlandse schoolgroepen. 29% van de scholieren kwam uit het basis onderwijs, 52% uit het voortgezet onderwijs, 18% uit het buitenland (dat was 14% in 2015) en 1% was inburgeraar.

Van de basisschoolleerlingen die het museum bezochten was 36% afkomstig uit Amsterdam, 48% uit de rest van Noord-Holland en 16% uit de rest van Nederland. Van de leerlingen van het voortgezet onderwijs was 12% afkomstig uit Amsterdam, 33% uit de rest van Noord-Holland, 30% uit de rest van Nederland en 25% uit het buitenland.

De buitenlandse groepen waren afkomstig uit de Verenigde Staten, Canada, Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk, Luxemburg, Portugal, Denemarken, Turkije, Spanje, Noorwegen, Zuid-Afrika en België. Voor Duits- en Engelstalige groepen biedt het museum rondleidingen; anderstalige groepen maken gebruik van een audiotour. Er was in 2016 een significante groei van het aantal

Duitse schoolgroepen via bemiddelaar Alpetours en het museum boekte in 2016 een eerste schoolgroep uit Turkije.

Het museum heeft vanuit inhoud en achtergrond een specifieke missie gericht op het stimuleren van tolerantie tussen bevolkingsgroepen. Ook wil het museum kennis overdragen om misvattingen te bestrijden die voortkomen uit het conflict in het Midden-Oosten. Het museum streeft er daarom naar om 'zwarte scholen' te bereiken. Naar Verzetsmuseum Junior komen relatief veel 'zwarte scholen' en de islamitische basisscholen Al Wafa, As-Siddieq en kopklas Amsterdam behoren tot de regelmatige bezoekers van het museum.

De meeste scholieren, 53%, kregen een rondleiding of voerden een onderzoeksopdracht uit in de vaste opstelling over Nederland in de Tweede Wereldoorlog; 19% (4.216 leerlingen) maakte een begeleide buurtwandeling, en 28% (6.054) werd ontvangen in Verzetsmuseum Junior.

MUSEUMDOCENTEN

Het Verzetsmuseum had de afgelopen jaren een team van ongeveer vijftig vrijwillige, goed geschoolde museumdocenten. Het is een gemêleerde groep met onder meer gepensioneerden en studenten. In 2016 werden vijf nieuwe museumdocenten opgeleid en is gestart met de opleiding van acht nieuwe museumdocenten. In 2016 werkten er vier PABO-stagiairs van de Hogeschool van Amsterdam in het kader van hun maatschappelijke stage mee aan de begeleiding van schoolgroepen. Twee bleven na hun stage actief als vrijwilliger. De PABO-opleiding is met ingang van het schooljaar 2016-2017 helaas gestopt met de maatschappelijke buitenschoolse stages.

Om de kwaliteit van het educatieve aanbod te verbeteren werden er in 2016 functioneringsgesprekken gevoerd met alle museum-

docenten, wat veel informatie opleverde voor verbetering van de scholing. Om de historische kennis te verdiepen gaf bestuursvoorzitter en emeritus hoogleraar Hans Blom een college op 25 november. Voor de mogelijkheden tot bijscholing, onder meer wat betreft de omgang met geradicaliseerde jongeren, zijn er gesprekken gevoerd met diverse collega-instellingen. In 2017 zal de verbetering van de scholing nog nader worden uitgewerkt.

Scholieren in het nagebouwde vliegtuig in Verzetsmuseum Junior, 'landen' bij het verhaal van Herman uit Nederlands-Indië. De verschillende educatieve programma's van het museum informeren leerlingen over de meest ingrijpende periode uit de recente geschiedenis, én zetten aan tot alertheid ten opzichte van intolerantie en ondemocratische tendensen. In 2016 ontving het museum een record van 22.000 bezoekers in schoolverband.

SPECIALE EDUCATIEVE ACTIVITEITEN, SAMENWERKING EN PROMOTIE

Vanaf 2007 heeft het Verzetsmuseum, in het kader van het museale samenwerkingsverband in Amsterdam Stad en Taal, een programma voor inburgeraars. In 2016 werden er 87 cursisten ontvangen. Er werd deelgenomen aan het Stad en Taal-overleg en meegewerkt aan een publicatie over 10 jaar Stad en Taal.

Bij de tentoonstelling *Koloniale Oorlog* werd geen uitgebreid educatief programma ontwikkeld, omdat het thema niet aansloot op de eindexamenonderwerpen. Op verzoek werden er toch twee scholen ontvangen ter voorbereiding op een Indonesië-reis, enkele leerlingen in verband met een profielwerkstuk, en een groep studenten van de Universiteit Utrecht. Bij *Eten in oorlogstijd* werd aan het eind van het jaar een speurboekje gemaakt voor individuele bezoekers en leerlingen van koksscholen. Van het bestaande educatieve materiaal werden in 2016 aangepaste herdrukken vervaardigd. Ook is gewerkt aan de vernieuwing van de handleiding voor de buurtwandelingen.

Het Verzetsmuseum nam ook in 2016 weer deel aan diverse gezamenlijke educatieve promotie-acties en evenementen zoals de *Holocaust Memorial Day* op 27 januari (met een gedichtenwedstrijd en speciale aandacht voor de Holocaust tijdens de rondleidingen en buurtwandelingen), de Kunstschooldag op 17 maart en het Cultuurbus/boot-project van het Amsterdamse cultuureducatie expertise-netwerk Mocca. Op 3 februari en 11 mei ontving het Verzetsmuseum via Mocca de cultuur-coördinatoren van basisscholen. Op 6 juni stond het museum met een stand op de CIDI-lesmateriaalmarkt in Den Haag.

Voor het gezinspubliek organiseerde de educatieve dienst activiteiten tijdens de schoolvakanties. Kinderen konden Jan en Henk, twee van de hoofdpersonen in Verzetsmuseum Junior, ontmoeten en vragen stellen. Jan vertelt hierover: *“De kinderen komen uit heel Nederland en hangen echt aan mijn lippen. Ze vinden het allemaal heel spannend en ze stellen vaak persoonlijke vragen: of ik bang ben geweest, en of ik goed geheimen kon bewaren. Als ik vertel dat er verzetsmensen zijn doodgeschoten zie je hun gezichten ernstig worden. Dat niet alle onderduikers Joden waren, is altijd nieuw voor ze. Je merkt dat ze echt wat opsteken en onder de indruk zijn. Na afloop maken ze dan vaak een selfie met mij.”* Ook was er regelmatig een museumdocent als ‘assistent conservator’ aanwezig met een koffertje met authentieke voorwerpen, die de kinderen konden vasthouden en aanraken en waarbij aanvullende verhalen werden verteld.

Ook buiten het gebouw was het museum actief. De Duitse vrijwilligers van de *Aktion Sühnezeichen Friedensdienste* (ASF) gaven in mei les aan basisscholen in het hele land, aan de hand van het door het Verzetsmuseum ontwikkelde lespakket *Verzet je!* Het project voor ouderen in verzorgingshuizen, *Verzetsmuseum op de thee*, werd in 2016 voortgezet. Ondanks de zeer positieve evaluaties, bleek het voor projectpartner Cordaan helaas lastig om de bezoeken te organiseren. Twee museumdocenten bezochten zes groepen van gemiddeld twaalf ouderen.

6

EVENEMENTEN

Schrijver Robert Vuijsje (rechts) gaf in 2016 de Anton de Komlezing. Collega-schrijver Mano Bouzamour (links) reageerde als coreferent. Cees van der Laan, hoofd-directeur van mede-organisator dagblad Trouw, ging daarna met ze in gesprek. Vooraf was er veel reuring over de lezing op de sociale media.

LEZINGEN, DISCUSSIES, FILMVERTONINGEN EN VOORSTELLINGEN

Het Verzetsmuseum organiseert jaarlijks lezingen en debatten met vaste samenwerkingspartners om het thema van het museum te relateren aan de nieuwste historisch-wetenschappelijke ontwikkelingen of aan de politieke actualiteit.

BIJENKOMSTENSERIE HELDEN EN SCHURKEN

Van februari tot en met mei organiseerde het museum weer een maandelijkse bijeenkomst op donderdagen onder de titel Helden en Schurken, samen met het NIOD, het *Historisch Nieuwsblad* en NTR/VPRO/Geschiedenis24. Met gemiddeld 68 bezoekers werden de bijeenkomsten goed bezocht.

- 21 januari sprak Ad van Liempt met de veteranen Joop Hueting en Henk Biersteker en documentairemaker Thom Verheul over de koloniale oorlog in Nederlands-Indië.
- 11 februari interviewde Jos Palm Jaap Cohen over zijn proefschrift over de Portugees-Joodse familie d'Oliviera en de pogingen om aan het predicaat 'Joodse ras' te ontkomen.
- 17 maart interviewde Clairy Polak drie oud-verzetsmensen over joods verzet: Salvador Bloemgarten, Max Léons en Philip Rümke.
- 28 april sprak Frans Smits met Robin te Slaa en Bas Kromhout over het nieuwe boek van Kromhout, *Fout!*
- 19 mei spraken Bas von Benda-Beckmann en Ralf Futselaar met Verzetsmuseum-directeur Liesbeth van der Horst over gevangnissen in oorlogstijd.

SOBIBORBIJENKOMT

Rondom 14 oktober, de datum van de herdenking van de opstand in het vernietigingskamp Sobibor in 1943, organiseren de Stichting Sobibor en Verzetsmuseum Amsterdam jaarlijks een bijeenkomst. Die was dit jaar gewijd aan de recent overleden oprichter van de Stichting Sobibor, Jules Schelvis. Onder leiding van Cees

Labeur belichtten Hans Blom, Herman van Rens en Rozette Kats verschillende aspecten van de betekenis van Jules. Het was een eerbiedwaardige bijeenkomst voor de man die vanaf het begin betrokken was bij de bijeenkomsten in het Verzetsmuseum.

ANTON DE KOMLEZING

De Anton de Komlezing wordt jaarlijks georganiseerd in samenwerking met dagblad *Trouw* en met de Anne Frank Stichting als stille partner. Dit jaar vond de bijeenkomst plaats op 26 oktober. Schrijver Robert Vuijsje betoogde als hoofdspreker dat hij zich als Jood verbonden voelt met andere minderheden, maar dat zij Joden vaak zien als machthebbers, terwijl Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog uit Nederland werden afgevoerd om te worden vermoord. Vuijsje stelde de vraag hoe Anton de Kom zou kijken naar deze transformatie. Schrijver Mano Bouzamour reageerde als coreferent. Vooraf was er veel protest op de sociale media omdat de lezing door te veel witte mannen zou worden gegeven en Vuijsje in zijn satirische debuutroman zwarte vrouwen stereotiep portretteert. Tijdens de zeer geslaagde bijeenkomst bleven protesten gelukkig uit.

ENGELSTALIGE VOORSTELLINGEN

WHY TRAM 8 NO LONGER RUNS

In samenwerking met De Verhalenman Karel Baracs programmeerde het museum in de zomermaanden als pilot een Engelstalige voorstelling voor toeristen en expats, gebaseerd op een jaren geleden met het Verzetsmuseum voor scholieren ontwikkeld programma. Onder de titel *Why tram 8 no longer runs* werd de voorstelling gegeven op 31 juli, 7, 14, 21 en 28 augustus. Doordat de doelgroep niet goed was benaderd was de belangstelling klein.

PROGRAMMA'S RONDOM WISSELTENTONSTELLINGEN

KOLONIALE OORLOG 1945-1949. GEWENST EN ONGEWENST BEELD

Het thema van de tentoonstelling nodigt uit tot verdieping en debat. Centraal in het nevenprogramma stond de debatreeks 'Luister en Praat mee!':

- Donderdag 21 januari, was de eerste bijeenkomst tevens een onderdeel van de serie Helden en Schurken. Ad van Liempt sprak met veteraan en klokkenluider Joop Hueting, met veteraan en voorlichter Henk Biersteker en met documentairemaker Thom Verheul. Mede door een aankondiging in *NRC Handelsblad* was er zeer grote belangstelling.
- Dinsdag 9 februari discussieerden tentoonstellingssamensteller Louis Zweers, Henri Beunders (Erasmus Universiteit Rotterdam) en Erik Somers (NIOD) onder leiding van Harm Ede Botje (*Vrij Nederland*) over de rol van de media in Nederlands-Indië.
- Dinsdag 8 maart was de bijeenkomst gewijd aan de koloniale oorlog in Nederlands-Indië in relatie tot andere dekolonisatiebewegingen na de Tweede Wereldoorlog. Hierover discussieerden Remco Raben (UvA/UU), John Kleinen (UvA) en Louis Zweers onder leiding van Ad van Liempt.
- Dinsdag 29 maart was Erik Somers de gespreksleider en waren de veteranen het onderwerp van gesprek. Gert Oostindie (KITLV), Kester Freriks (*NRC Handelsblad*) en Petra Groen (NIMH) gaven hun visie en gingen in gesprek met het publiek.

Met gemiddeld 75 bezoekers waren de bijeenkomsten goed bezocht door een gevarieerd en zeer betrokken publiek, onder wie ook veel studenten. Student Lion van den Brand bedankte het museum per mail: "De bijeenkomsten waren voor mij elke keer wel weer een eye-opener en gaven mij nieuwe inzichten in mijn eigen afstudeerproject. (...) Dank!"

Ad van Liempt in gesprek met veteraan en klokkenluider Joop Huetting tijdens één van de bijeenkomsten in het uitgebreide nevenprogramma bij de tentoonstelling Koloniale oorlog 1945-1949.

Op vier zondagen in 2016 (23 januari, 31 januari, 21 februari en 20 maart) werd een compilatie van twee uur vertoond uit de documentairefilm *Indonesia Merdeka* van Rudolf Kiers (1976). Op 31 januari gaf Louis Zweers ook een lezing met rondleiding door de expositie voor de lezers van het blad *Sobat* van Stichting Tongtong.

WORLD WAR TWO TODAY. FOTOGRAFIE VAN ROGER CREMERS

- Het openingsprogramma op 21 april was zeer geslaagd, met een korte lezing door de historicus Maarten van Rossem en bijdragen van *World Press Photo*-directeur Lars Boering en Roger Cremers.
- Op 5 mei was een levendige Vrijheidsmaaltijd gewijd aan de tentoonstelling waarbij fotodeskundige Hans Aarsman over de foto's uit de tentoonstelling sprak met Roger Cremers en de deelnemers aan de maaltijd.
- Vrijdag 2 september gaf bijzonder hoogleraar populaire historische cultuur en oorlog Kees Ribbens in het museum een workshop over de tentoonstelling voor Nederlandse en Belgische studenten publieksgeschiedenis.
- Door projectpartner Artes in Media werden, met medewerking van het Verzetsmuseum, ook activiteiten buiten het museum georganiseerd in Spui 25 en Pakhuis De Zwijger.

ETEN IN OORLOGSTIJD

- Op 14 oktober werd de tentoonstelling feestelijk geopend met een programma onder leiding van culinair Journalist Joël Broekaert. Emeritus hoogleraar voedingsleer Martijn Katan betoogde dat het oorlogsdieet niet gezonder werd in de oorlogsjaren, wat werd weerlegd tijdens het interview dat volgde met Katan en conservator Karlien Metz. Het eerste exemplaar van het bij de tentoonstelling uitgegeven boek werd aangeboden aan de vijf topkoks die meewerkten aan de tentoonstelling. Er waren hapjes met ingrediënten uit de oorlogsjaren.

- Op 22 oktober was er een zeer geslaagde bijeenkomst voor de donateurs van de Vriendenstichting over *Eten in oorlogstijd*. Na een toelichting op de tentoonstelling door conservator Karlien Metz, volgde een voordracht van de oprichtster van restaurant Instock dat maaltijden bereidt met voedsel dat anders zou worden weggegooid.

EENMALIGE BIJeenKOMSTEN EN EVENEMENTEN VAN DERDEN

Het museum organiseerde voorts eenmalige bijeenkomsten met wisselende partners. Ook werd de gehoorzaal beschikbaar gesteld of voor beperkt tarief verhuurd voor bijeenkomsten van derden over aan het museum gelieerde onderwerpen, waarbij ook het museum kon worden bezocht.

- Op 15 april werd het boek *Verraad*, geschreven door Roel van Duijn over de driehoeksrelatie van een verzetsechtbaar met een SD-agent, in het museum gepresenteerd. Ismee Tames, bijzonder hoogleraar geschiedenis en betekenis van verzet, besprak het boek en Van Duijn bood het eerste exemplaar aan de dochter van het verzetsechtbaar aan.
- Op 23 april vond er een indrukwekkende bijeenkomst plaats van een groep van vooral nabestaanden van vervolgte vakbondsmensen uit het Duitse Wuppertal.
- Op 4 mei organiseerde het Joods Maatschappelijk Werk een theateervoorstelling in het museum door Fanny Heijman.
- Op 6 mei werd de Lieve Anne Award, een prijs voor een schrijfwedstrijd voor 13-15-jarigen, uitgereikt in het Verzetsmuseum.
- Op 26 mei vond er een bijeenkomst plaats over de opvang van vluchtelingen georganiseerd door het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.
- Op 30 november organiseerde het internationale Dachauer Forum een geslaagde middag in het museum, met rondleidingen door het museum.

In de serie Helden en Schurken, die het museum jaarlijks organiseert met het NIOD, het Historisch Nieuwsblad en NTR/VPRO/Geschiedenis24 interviewde Clairy Polak drie directbetrokkenen over joods verzet: Salvador Bloemgarten, Max Léons en Philip Rümke.

COLLECTIEVE EVENEMENTEN

Zoals in voorgaande jaren nam het Verzetsmuseum ook in 2016 weer deel aan diverse collectieve evenementen:

- Internationale *Holocaust Memorial Day* op 27 januari met dit jaar een gedichtenwedstrijd voor scholieren en museumbezoekers via een nieuwe module op de website. Vijf inzenders wonnen bioscoopkaartjes voor de film *Elser*.
- In het kader van de 75ste herdenking van de Februaristaking werd op 21 februari de theatervoorstelling *STAAKT!* opgevoerd in de gehoorzaal. In de entreehal waren de door kinderen gemaakte *Dokwerktjes* te zien.
- Ter gelegenheid van 4 en 5 mei waren er diverse activiteiten. Tijdens de traditionele avondopenstelling werd voor het eerst de NPO-uitzending van de herdenking op de Dam rechtstreeks vertoond. 5 mei werd gevierd met een Vrijheidslunch met een programma gewijd aan de tentoonstelling *World War Two Today*.
- Aan de Uitmarkt op 27 en 28 augustus nam het museum weer deel met een gezamenlijke presentatie op het Museumplein van het samenwerkingsverband de Plantage. Het Verzetsmuseum ging met een mand met groenten als *conversation piece* met de bezoekers in gesprek over *Eten in oorlogstijd*. Dat het niet louter ellende was met de voeding in de oorlog, wekte bij sommige ouderen met herinneringen aan de oorlog, verontwaardiging. Het was aanleiding om in de tentoonstelling en het boek het verschil tussen beleving en later aangetoonde feiten nog extra te benadrukken.
- In het kader van de Maand van de Geschiedenis in oktober werden diverse activiteiten onder de aandacht gebracht. In de bijbehorende *Museumkidsweek* konden kinderen op 10 oktober in Verzetsmuseum Junior de echte hoofdpersoon Jan ontmoeten.
- Opnieuw nam het museum in samenwerking met de Anne Frank Stichting en het Joods Historisch Museum deel aan de Museum-JeugdUniversiteit. Op 9 oktober gaf hoofd educatie Gerard Mensink twee kindercolleges met als titel *Hoe maak je een kindermuseum?*

- De Amsterdamse Museumnacht op 5 november stond in het teken van *Eten in oorlogstijd*. Het museum was ingericht als *food-market* met ijs met suikerbiet en cichorei, een foodquiz onder leiding van Marijn Frank van het tv-programma *Keuringsdienst van Waarde*, een proeverij van oorlogshapjes en een presentatie van een wildplukkok. Er waren vrouwelijke DJ's met jaren '40 muziek, een dansduo dat Lindyhop demonstraties gaf en een mobiele muzikale act, Toon Polygoon, die 78-toeren platen mixte met uitspraken van bezoekers en met tips uit kookboekjes van de tentoonstelling. Het was een zeer geanimeerde en redelijk bezochte avond met 2.321 bezoekers.

De Vrijheidsmaaltijd op 5 mei was gewijd aan de fototentoonstelling World War Two Today. Fotografie van Roger Cremers. Fotodeskundige Hans Aarsman interviewde Cremers (op de foto) die overal in Europa heeft vastgelegd hoe de Tweede Wereldoorlog op nieuwe manieren wordt herdacht en beleefd.

PUBLIEK, MARKETING EN PR

De campagne voor Eten in oorlogstijd startte twee weken voor de opening. Er werden flyers verspreid en er reden vijf piaggio's (Italiaanse bestelscooters) door Amsterdam met de posters van de vijf meewerkende topkoks. Vanaf medio november volgde een grote postercampagne.

BEZOEKERS

Zoals al vele jaren groeide ook in 2016 het aantal bezoekers van het Verzetsmuseum. In 2014 en 2015 was het museum hard gegroeid, met respectievelijk 40 en 15%. Naar verwachting stabiliseerde het bezoekersaantal in 2016 met een groei van 4%. Het museum ontving op een haar na 104.000 bezoekers, waarvan circa 22.000 scholieren in groepsverband.

Het museum houdt maandelijks gedurende een week een enquête onder de individuele bezoekers. In combinatie met de verschillende categorieën bezoekers die het kassasysteem registreert, heeft het museum een goed beeld van het profiel van de bezoekers en van de trends en ontwikkelingen in de samenstelling van de bezoekers.

In de herkomst van de bezoekers zijn sinds vele jaren slechts kleine fluctuaties waarneembaar. Het percentage Nederlandse bezoekers zakte licht tot 27%, waarvan 10% uit Amsterdam en 17% uit de rest van Nederland. De overige 73% van de individuele bezoekers kwam uit het buitenland, waarvan 53% uit Engelstalige landen (Groot-Brittannië, Ierland, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland, Verenigde Staten), 16% uit de rest van West-Europa en 4% uit de rest van de wereld. Opnieuw heeft slechts 10% van de bezoekers het museum al eens eerder bezocht.

Van de bezoekers in schoolverband kwam in 2016 19% uit Amsterdam, 63% uit de rest van Nederland en 18% uit het buitenland. Wat betreft de verdeling naar leeftijd is het percentage bezoekers onder de 18 jaar na een sterke groei in de afgelopen jaren, nog maar licht gegroeid. Het museum wordt zoals altijd door bezoekers van alle leeftijden bezocht, met een lichte voorsprong voor de leeftijdsgroepen tussen 36 en 65 jaar.

Het museum ontving in 2016 meer volbetalende bezoekers dan verwacht. Daarentegen daalde het aantal Museumkaart-bezoekers

(van 26% in 2015 tot 22% in 2016) en het aantal bezoekers met een *I amsterdam City Card* (van 8% tot 7%). Vanaf oktober 2015 biedt het museum ook gratis toegang aan houders van een Stadspas voor Amsterdammers met een laag inkomen. In 2016 waren er geen speciale Stadspasacties en werden 555 Stadspas-bezoekers ontvangen.

BEZOEKERSAANTALLEN 2016

Individuele bezoekers	77.748
Groepsbezoek volwassenen en bezoekers evenementen	4.153
Groepsbezoek basisonderwijs	6.431
Groepsbezoek voortgezet onderwijs	11.577
Groepsbezoek buitenland/inburgeraars	4.049
Totaal	103.958

AUDIO- EN SMARTPHONE-TOURS

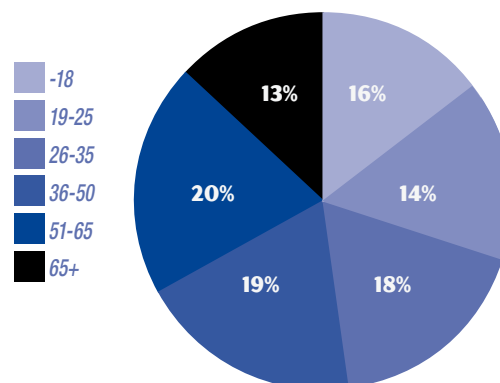
Het toegenomen aantal buitenlandse bezoekers vertaalde zich ook in een toegenomen gebruik van de audiotours via podcatchers die het museum kosteloos aan de bezoekers beschikbaar stelt. In 2016 werden de tours 50.160 keer uitgeleend, een toename met 7.000 ten opzichte van 2015. De tours in het Engels werden 35.044 keer uitge-

leend; de andere talen veel minder: Nederlands 4.821, Duits 3.318, Spaans 2.343, Frans 2.831, Italiaans 975 en Portugees 828 keer.

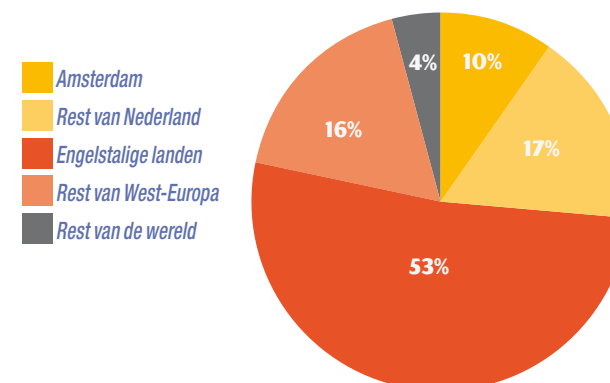
De uitgifte van de audiotours aan de balie bleek door de bezoekersgroei van de afgelopen jaren te leiden tot oponthoud. In het kader van de herinrichting is er daarom een nieuw zelfbedieningsmeubel voor de audiotours gemaakt. In de nieuwe introductiefilm-hoek werd de film via een voice-over op de audiotour in alle zeven vreemde talen toegankelijk gemaakt. Verzetsmuseum Junior is via de audiotour alleen toegankelijk in het Engels. Dit onderdeel van de audiotour werd 7.200 keer gebruikt wat bijna een verdubbeling was ten opzichte van 2015.

In 2016 ging het museum samenwerken met *izi.TRAVEL* dat een gratis app aanbiedt met wereldwijde culturele toeristische routes. De wandeling Anne Frank Huis-Verzetsmuseum, in boekvorm ontwikkeld in 2005, werd in het Engels en Nederlands opgenomen in de *izi.TRAVEL*-app. Een wandeling door de Plantagebuurt werd in het Nederlands opgenomen. Aan het eind van het jaar werd gestart met de invoering van de audiotours door het museum in alle talen, zodat

Leeftijden bezoekers 2016

Herkomst bezoekers 2016

In april was het museum in de ban van de BankGiro Loterij Museumprijs. Publieksstemmen zouden bepalen welke van de drie genomineerden de prijs van 100.000 euro zou winnen. In korte vlogjes riepen tal van bekende Nederlanders, onder wie Eberhard van der Laan, op om op het museum te stemmen. De campagne gaf veel energie en leverde veel publiciteit op. Met 26.240 stemmen werd het Verzetsmuseum nèt tweede. Een goede prestatie want musea in de grote steden winnen zelden omdat ze nauwelijks stemmen krijgen op basis van regionaal sentiment.

toeristen de tour ook via hun eigen smartphone kunnen beluisteren, en toeristen in de buurt van het museum die gebruik maken van izi. TRAVEL attent worden gemaakt op het Verzetsmuseum.

MARKETING EN PR

In het voorjaar van 2016 was het museum in de ban van de campagne voor de BankGiro Loterij Museumprijs, een van de grootste museale prijzen in Nederland. Musea over oorlog en vervolging stonden dit jaar centraal en het Verzetsmuseum werd genomineerd met het Nationaal Monument Kamp Vught en het Nationaal Militair Museum. De jury prees het museum en met name Verzetsmuseum Junior, dat zij 'didactisch uitermate sterk' vond. Publieksstemmen zouden bepalen wie de prijs van 100.000 euro zou winnen. Op 8 maart was een eerste informatiebijeenkomst; de campagne liep van 29 maart tot en met 26 april. Het museum trok twee freelancers en een stagiair aan en ontwikkelde overhaast een sociale mediacampagne.

Het museum besloot het geld te bestemmen voor een reizende variant van Verzetsmuseum Junior. Een filmploeg van Studio Louter werkte belangeloos mee, naast vele bekende Nederlanders die in korte vlogjes opriepen om op het museum te stemmen, onder wie Eberhard van der Laan, Jeroen Krabbé, Ahmed Marcouch, Maarten van Rossem, Birgit Schuurman en Paul van Vliet.

Er werden – voor het museum voor het eerst – ook Facebook- en Twitter-advertenties ingezet. Verder werd iedereen in het netwerk van het museum aangespoord om actief stemmen te werven. Op 30 maart was er in het museum een kick-off-bijeenkomst en op 3 mei kwamen medewerkers en vrijwilligers weer bijeen voor de uitslag: met 26.240 stemmen werd het museum net tweede na het Nationaal Monument Kamp Vught, een mooie prestatie want musea in grote steden winnen zelden, omdat ze nauwelijks stemmen krijgen op basis van regionaal sentiment. De campagne gaf veel energie en leverde het museum heel veel publiciteit op,

online maar ook op de televisie, met lange items in *Koffietijd*, op TV Noord-Holland en AT5, en in de dagbladen, met paginagrote artikelen in *Het Parool*, *De Telegraaf* en alle lokale kranten van HDC Media.

Op de dag dat de uitslag van de BankGiro Loterij Museumprijs bekend werd gemaakt, werd ook bekend dat Verzetsmuseum Junior met acht andere Europese musea was genomineerd voor de *Children in Museums Award*. Conservator Karlien Metz woonde de uitreikingsconferentie bij in het Oostenrijkse Graz op 9 juni, waar het Verzetsmuseum ook dit keer net niet in de prijzen viel.

De wisseltentoonstellingen en de bijbehorende nevenprogramma's kregen in 2016 veel publiciteit, zelfs de kleine entreehal-expositie *De Dokwerkertjes*, die het Jeugdjournaal haalde. Het nevenprogramma van *De Koloniale oorlog* kreeg veel extra belangstelling door een paginagroot interview met Joop Hueting in *NRC Handelsblad* op 20 januari. Er verschenen in 2016 recensies over de tentoonstelling op de online-platforms *VICE* en *Van Gisteren* en op 23 maart verscheen een paginagroot artikel in *The Jakarta Post*. In de laatste twee maanden van de tentoonstelling werd een reeks kleine advertenties geplaatst in *Het Parool*, *Trouw* en *de Volkskrant* en er werd een postercampagne in Amsterdam en omstreken uitgezet.

De opening van *World War Two Today* kreeg veel aandacht in de nationale dagbladen (*Trouw*, *Het Parool*, *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *NRC Next* en het *Algemeen Dagblad*) en in de regionale kranten van HDC Media en in *De Limburger*. Er waren radio-items in onder andere *Opium* (NPO Radio 4), *Nooit meer slapen* (NPO Radio 1), *NH Lunchroom*, op Limburg 1 en Amsterdam FM. Er was een postercampagne en er werd geadverteerd in onder meer *Geschiedenis Magazine*, *Archeologie Magazine*, *Ons Amsterdam* en *K&C Magazine*.

Dat Cremers een intrigerend, internationaal fenomeen in beeld brengt, bleek uit de enorme aandacht vanuit het buitenland. Het Deense blad *Politiken* wijdde op 15 mei vier pagina's en de omslag aan de tentoonstelling. Een recensie op *VICE* had na één dag 12.000 hits en werd vertaald naar het Amerikaanse *VICE*, waarna er artikelen volgden in Frankrijk, Spanje, Australië/Nieuw-Zeeland, Roemenië, Portugal, Engeland, Duitsland, Italië, Mexico en Griekenland. Een blog op de website van het Franse dagblad *Le Monde* kreeg miljoenen bezoekers.

De campagne voor *Eten in oorlogstijd* startte twee weken voor de opening. Er werden flyers verspreid en er reden vijf piaggio's (Italiaanse bestelscooters) door Amsterdam met de posters van de vijf koks. Vanaf medio november volgde een grote poster-campagne. De opening kreeg veel *free publicity*, met zelfs een uitgebreid item in het NOS Journaal van zes en acht uur. Er waren radioreportages in *Langs de lijn* van Radio 1, *NH Lunchroom* van RTVNH, *Tijd voor MAX* en Radio 4 en er verschenen artikelen in *Het Parool*, *Algemeen Dagblad*, *De Telegraaf*, *de Volkskrant*, *Metro*, *Delicious* en *Libelle*. Op diverse foodblogs zoals *De Groene Meisjes*, *Foodies* en *Elle Eten* werd aandacht besteed aan de tentoonstelling.

Sylvia Witteman schreef in haar column voor *de Volkskrant*:
"Terwijl ik verrukt een oude weckpot tjokvol spek en reuzel bekeek, boog zich naast mij een hoogbejaard echtpaar over een recept voor 'suikerbieten met azijn', waar onder andere 'kruidnagelsurrogaat' aan te pas kwam. (...) Mompelend las de man het voor, en verklaarde dromerig 'Ja... ja... zo was het...' Maar zijn vrouw schudde haar hoofd en sprak: 'Nee hoor. Mijn moeder deed dat héél anders.'"

Na de opening waren er kortingsacties in de omroepgidsen van Omroep MAX en de VARA, en de magazines van Dirk van den Broek (*Ditjes & Datjes*) en Eko Plaza (*Lekker Weten*). Online waren

Mede dankzij de medewerking van de bekende koks Pierre Wind, Angélique Schmeinck, Julius Jaspers, Edwin Florès en Bobby Rust kreeg de tentoonstelling Eten in oorlogstijd veel publiciteit, onder meer in het NOS-journaal.

er winacties op de websites van *I amsterdam* en *24Kitchen*. Tot half december liepen er ook enkele betaalde Facebookcampagnes waarin gebruik werd gemaakt van promotiefilmpjes met de vijf meewerkende koks.

Voor de promotie van de lezingen en debatten waren de vaste mediapartners weer onmisbaar. Het *Historisch Nieuwsblad* plaatste meermalen grote aankondigingen van de serie Helden en Schurken. De Anton de Komlezing werd zoals gebruikelijk aangekondigd in en gepubliceerd door mediapartner *Trouw*. De Anton de Komlezing kreeg dit jaar door de ophef in de sociale media over Robert Vuijsje als spreker, ook extra positieve publiciteit in onder andere *Het Parool*, *Trouw* en de *Echo*.

Voor *Verzetsmuseum Junior* werd in de vakantieperiodes betaalde publiciteit gemaakt met onder meer posters in de metrostations en een item op het RTL4-televisieprogramma *Nederland heeft het*. Vlak voor de herfstvakantie werd een succesvolle Facebookcampagne gestart, bestaande uit een aantal advertenties voor verschillende doelgroepen.

Op Radio 1 reageerde het museum diverse malen op actuele kwesties over het verzet, zoals de vernoeming van bruggen naar verzetsvrouwen, de allerlaatste Dag van het Verzet en plannen van het kabinet verzetsmusea en herinneringscentra bij de inburgering te betrekken.

Het museum bracht drie nummers uit van de Nieuwsbrief en een gewijzigde herdruk van de algemene museumfolder. In het kader van de herinrichting van het entreegebied werd een begin gemaakt met de ontwikkeling van een nieuwe huisstijl.

Voor de buitenlandse markt realiseerde het Verzetsmuseum in 2016 weer vermeldingen op vele toeristische websites en plattegronden en

in informatiegidsen. Via *Holland Pass*, *Tours&Tickets*, *Get Your Guide* en *TripAdvisor* werden vouchers verkocht aan vooral buitenlandse toeristen. De *New York Times* publiceerde een uitgebreide rapportage van de bekende historicus Russell Shorto over een bezoek aan Amsterdam, met een zeer positieve beschrijving van het Verzetsmuseum.

VERZETSMUSEUM ONLINE

In 2016 heeft het Verzetsmuseum, zoals al bleek, voor het eerst gebruik gemaakt van betaalde publiciteit via Facebook en Twitter. Het museum plaatste meer berichten op Facebook dan voorheen en werd vanaf oktober ook actief op Instagram. Het aantal volgers op Facebook steeg van 1.500 eind 2015 tot 2.700 eind 2016. Op Twitter had het museum eind 2016 975 volgers. Instagram kreeg 121 volgers.

De website www.verzetsmuseum.org werd in 2016 uitgebreid met een onderdeel over de *Koloniale oorlog*, en een quiz over *Eten in oorlogstijd*. De website is geoptimaliseerd voor zoekmachines (SEO), de boekingsagenda voor scholen is op verschillende onderdelen aangepast en diverse onderdelen zijn qua fotografie en indeling verbeterd. Het aantal unieke bezoekers van de site steeg van 378.100 in 2015 tot 428.338 in 2016.

De website heeft onderdelen in zes vreemde talen. De samenwerking met het bedrijf INTK werd voortgezet voor een sponsorbijdrage in de vorm van Google-advertenties. Er werd gericht campagne gevoerd voor de Duitse en Portugese website-onderdelen. Het aantal bezoekers dat de Duitse website bezocht verdrievoudigde en er kwamen vier keer meer websitebezoekers uit Brazilië en vijf keer meer uit Portugal. Bijna 19% van de bezoekers bezocht het Engelstalige deel van de site. De online verkoop van entreekaarten via de website, waarmee het museum in december 2015 was gestart, werd in 2016 redelijk succesvol met ruim tweeduizend verkochte e-tickets.

Naast de eigen website beheert het Verzetsmuseum ook de in 2011 bij een tentoonstelling geproduceerde website www.walravenvanhall.nl. Het aantal bezoekers nam met 8.150 bezoekers iets toe, en zal naar verwachting door de voorbereiding van een speelfilm in 2017 verder toenemen. Fmpjes van het Verzetsmuseum op Vimeo en YouTube hadden in 2016 49.331 views, een flinke toename ten opzichte van de ca. 35.000 views in 2015.

Het museum was ook in 2016 weer zeer succesvol op de sociale media met spontane aanbevelingen van buitenlandse bezoekers. Er verschenen verschillende blogs en vlogs, onder andere op de site *Amsterdam Calling*. Op *TripAdvisor* stond het Verzetsmuseum weer in de top vijf van meest gewaardeerde musea in Amsterdam en kreeg het 321 nieuwe beoordelingen als 'Uitstekend'. Enkele citaten uit de periode vanaf medio november: *"This museum not only provides factual information but presents it in a way that really makes you think about what it must have been like during the war and make you ask questions about yourself & what you would have done faced with the same situations. Very thought provoking and one of the best museums I've been to."* (Polly, Northampton UK, 14/11/2016) *"(...) this is truly inspiring to see how the normal, every day life of Amsterdam was changed during the war (...). It was soo insightful and inspiring we went back the next day to finish the tour. Brilliant!"* (UK, 18/11/2016)

"This is one of the best museums I have ever had the pleasure of visiting. It is so informative of the German occupation of the Netherlands, and gives an account of all sides of the occupation. I spent 3 hours. I'm here with my partner, who I may add is not a history buff like myself, and she loved it. (...) So if you're in Amsterdam please make a visit here, it's well worth while. A must." (John Alexander C., 17/12/2016)

In lezingen en debatten besteedt het museum aandacht aan nieuwe historisch-wetenschappelijke inzichten en wordt het verleden betrokken op de actualiteit. De bijeenkomsten trekken veel vaste relaties, maar door de afwisselende thema's ook nieuwe bezoekers.

Ook over Verzetsmuseum Junior verschenen weer tal van spontane positieve recensies. Op reistipsmetkids.nl schreef moeder Karlien bijvoorbeeld: *“Wat is dit indrukwekkend goed gemaakt. Neem Henk (...). Je loopt zijn huis binnen en kamer voor kamer wordt een deel van het verhaal verteld. En Eva, die naar een concentratiekamp werd gebracht. Je komt in steeds kleinere hokjes en voelt je opgesloten. Hoe heeft zij zich wel niet gevoeld? Bij Eva aan tafel, twijfelen ze of ze gaan onderduiken. Op het schermpje op tafel kan je een keuze maken. (...) ‘Spelendewijs’ leer je heel erg veel over leven in oorlog. (...) Als je alle verhalen hebt gehoord en denkt dat het klaar is, loop je naar de uitgang. Daar zie je (...) de kinderen zijn bejaard geworden. En ook daarvan zijn verhalen. Ook geven ze alle vier hun mening over bepaalde onderwerpen, waaronder vrijheid van meningsuiting. Nadat zij hun mening hebben gegeven, mag jij dat ook! Door middel van de stemknoppen kan je aangeven of je het eens bent met een stelling. (...) Wat is dit museum goed in elkaar gezet.”*

RELATIES

Het Verzetsmuseum ontving in 2016 weer uiteenlopende vertegenwoordigers van fondsen, de juryleden van de *Children in Museums Award*, museumdelegaties uit het buitenland (Suriname, Servië, Zweden) en vele andere relaties. Uiteraard was het museum ook vertegenwoordigd bij de belangrijkste nationale herdenkingen, zoals de Auschwitz Herdenking, de herdenking van de Februaristaking en de Nationale Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam. Directeur en conservator namen deel aan een expertmeeting over een Servisch museum over de Tweede Wereldoorlog in oprichting, georganiseerd door het NIOD. Hoofd educatie nam plaats in een klankbordgroep voor de vernieuwing van de vaste opstelling in het Joods Museum Westfalen in Dorsten.

Het Verzetsmuseum maakt als kleine instelling deel uit van tal van samenwerkingsverbanden. Belangrijk is de Plantage Amsterdam,

waarin culturele instellingen van de oostelijke binnenstad samenwerken; Verzetsmuseumdirecteur Liesbeth van der Horst maakt deel uit van het bestuur. De Plantage Amsterdam is al jaren actief voor de gezamenlijke marketing, gezamenlijke inkoop van duurzame energie en heeft een actieve werkgroep Human Resource Management. In 2016 richtte de Plantage zich met succes ook op verbetering van de infrastructuur van de buurt.

Verzetsmuseumdirecteur Liesbeth van der Horst – in 2011 stichtend voorzitter – speelde ook in 2016 weer een actieve rol in de landelijke Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 (SMH). Sinds 2015 maakt de SMH deel uit van het sectorbrede Platform WO2, waarin naast SMH ook het NIOD en het Nationaal Comité 4 en 5 mei een spilfunctie innemen. Het Platform kreeg ondersteuning van het ministerie van VWS, afdeling Oorlog en Herinnering WO2. Het SMH ontwikkelde in 2016 onder meer plannen voor een gezamenlijk themajaar over verzet in 2018, dat door het Platform werd overgenomen. In het najaar verscheen een brief van staatssecretaris Martin van Rijn aan de Tweede Kamer over de ontwikkelingen in het veld, die mogelijkheden biedt voor de toekomst van de sector. In december nam Liesbeth van der Horst deel aan een gezamenlijke studiereis van Platformleden naar Bastogne.

2016 was het jaar van de allerlaatste Dag van het Verzet, de grote landelijke bijeenkomst van alle organisaties van het voormalig verzet. Het was ook een jaar waarin veel belangrijke relaties van het museum uit de eerste generatie betrokkenen bij de oorlog wegvielen: Truus Menger, Mom Wellenstein, Jules Schelvis en vele anderen. Aan het begin van het jaar werd het overlijden bekend van Rinus Haks, eind december 2015, die als voorzitter van het bestuur een belangrijke rol speelde bij de verhuizing van het museum van de Lekstraat naar de Plantagebuurt, waar het museum in 1999 werd heropend. In mei overleed de Joodse verzetsvrouw Mirjam Ohringer, de enige die

vanaf de oprichting in 1984 tot in 2016 ononderbroken actief is geweest als vrijwilliger van het Verzetsmuseum. Op 23 april was ze nog spreker voor de bijeenkomst van een groep uit het Duitse Wuppertal. Met Mirjam overleed de laatste vaste museumdocent die zelf actief was in het verzet. Een droevige mijlpaal voor het museum dat 32 jaar eerder door oud-verzetsmensen werd opgericht.

8

ORGANISATIE

Op 18 oktober ging één van de personeelsuitjes naar Museum Beelden aan Zee in Scheveningen. Daar werd onder andere een expositie bezocht over de wegens verzet gefusilleerde beeldhouwer Frits van Hall (grootvader van de collectiebeheerder van het museum).

Het museum had eind 2016 elf mensen met een regulier, parttime dienstverband in dienst. Daarnaast werkten er enkele medewerkers in gesubsidieerde functies in het museum en 115 vrijwilligers.

Het museum heeft statuten conform de Governance Code Cultuur en volgt de code. Er is in 2016 niet van afgeweken.

BESTUUR

De Stichting Verzetsmuseum Amsterdam kent het bestuur-en-directie-model. De nevenfuncties van directie en bestuur zijn achterin dit verslag opgenomen. Het bestuur vergaderde zoals gebruikelijk vijf keer. In januari trad Jacob Kohnstamm toe tot het bestuur.

Er vonden verder geen wijzigingen plaats in de samenstelling van het bestuur. Het bestuur oriënteerde zich op vervanging van twee bestuursleden die in 2017 moeten aftreden na voltooiing van hun tweede termijn, en op vervanging van de voorzitter van het bestuur om die reden in januari 2018. Naast de gebruikelijke bestuurszaken oriënteerde het bestuur zich op de mogelijkheden tot uitbreiding van het museum door aankoop van omliggende percelen.

RISICOMANAGEMENT

Conform de Governance Code Cultuur is risicomanagement een integraal onderdeel van het gevoerde beleid. Het Verzetsmuseum heeft een uitgebreid bedrijfsnoodplan en een collectieveiligheidsplan, die jaarlijks worden geëvalueerd en bijgesteld. Calamiteiten en de ondernomen vervolgacties worden geregistreerd. Voor risicobeheersing op financieel gebied wordt een strikte functie-scheiding toegepast op basis van een vier-ogen-principe. Het museum heeft een goede continuïteitsreserve en een uitstekende solvabiliteit. Het museum stelt ieder kwartaal een herijkte jaarresultaatprognose op, om zo nodig het financiële beleid bij te stellen.

PERSONEEL

Op personeel gebied was 2016 een relatief rustig jaar waarin de voorheen te lage salarisschalen en te beperkte arbeidsuren konden worden aangepast. Per 1 januari 2016 werden er ook nieuwe arbeidsvoorwaarden ingevoerd en kon het museum een tweede medewerker aannemen voor de technische dienst. Voor de op

tijdelijke basis vervulde functie van hoofd PR en randprogrammering, werd na een sollicitatieprocedure in juli Marlies Dingenouts aangesteld, die eerder werkzaam was bij het Museum voor Communicatie in Den Haag en voor Den Haag Citymarketing. De groepsbezoek-coördinator van de educatieve dienst bleef helaas ziek. Omdat het contract met haar vervangster niet meer kon worden verlengd, nam Anne-Lise Bobeldijk, voorheen vervanger voor de PR-functie, deze waarnemende functie over. Van de technische medewerker in de sociale werkvoorziening werd in juni afscheid genomen.

Ter scholing en bijscholing van personeel en vrijwilligers werden er studiedagen bijgewoond, cursussen gevolgd en interne scholingsbijeenkomsten georganiseerd. Een groot aantal medewerkers en vrijwilligers volgde wederom de (herhalings)cursus Bedrijfs hulpverlening. Ook werden openingen en congressen bezocht en de Museumvakdagen.

Er was uiteraard ook ruimte voor ontspanning. Er werden drie personeelsborrels georganiseerd waarbij vaak ook afscheid werd genomen van vertrekkende medewerkers en vrijwilligers, en een regelmatige gezamenlijke personeelslunch. Het jaarlijkse uitje werd vanwege de omvang van de groep in 2016 voor de tweede keer in twee groepen gesplitst. Op 15 september ging het uitstapje naar het Nationaal Monument Kamp Vught en de buitenplaats Oud Amelisweerd, op 18 oktober naar Museum Beelden aan Zee in Scheveningen (met een expositie over de wegens verzet gefusilleerde beeldhouwer Frits van Hall) en het gebouw van de Tweede Kamer. Op 21 december werd het jaar feestelijk afgesloten met een eindejaarsbijeenkomst.

Per 31 december 2016 bestond het vaste personeelsbestand van het museum uit veertien personen. Het betreft elf mensen met een regulier, parttime dienstverband (9 fte) en drie mensen in een gesubsidieerde functie (2,6 fte). Daarnaast was er één medewerker

in dienst wegens ziektevervanging en één gedetacheerd vanuit de sociale werkvoorziening. Voorts waren stagiaires actief in het museum en vele vrijwilligers. In 2016 werkten er 115 vrijwilligers bij het museum, onder wie 37 balievrijwilligers en 56 museumdocenten. Een overzicht van alle medewerkers en vrijwilligers is achterin dit verslag opgenomen.

HUISVESTING EN FACILITEITEN

Door verbouwing van het entreegebied werden, zoals al vermeld, in november en december de publieksfaciliteiten van het museum uitgebreid en vernieuwd. Vooral vervanging van de vloerbedekking was ingrijpend. Om open te blijven voor bezoekers werd het werk 's avonds uitgevoerd. Enkele weken lang werd een noodbalie gebruikt die elke avond werd verwijderd en 's morgens weer teruggeplaatst. De verbeteringen werden deels doorgevoerd vanwege het toegenomen aantal bezoekers; deels ging het om vervanging wegens veroudering van voorzieningen uit 1999, conform het Meerjaren Onderhouds Plan (MOP). Ook de verwarmingsketel werd in 2016 volgens plan vervangen. Met de Vereniging van Eigenaren, waarvan het museum lid is met de eigenaren van de drie appartementen op de verdiepingen van gebouw Plancius, werd het stucwerk van de voorgevel vervangen en de gevel voorzien van duivenwering.

De gevolgen van de vele lekkages in 2015 werden in 2016 hersteld; vocht in de vloer werd gedroogd toen de vloerbedekking tijdens de verbouwing was verwijderd. In de klimaatruimte in de nieuwbouw werden lekdetectors geplaatst om lekkages voortaan eerder op te merken. Er werden nieuwe problemen opgemerkt aan het bevochtigingsapparaat in de nieuwbouw, die waarschijnlijk voortkomen uit een ontwerpfout in 2013. Aan het eind van het jaar was het onderzoek naar de oorzaak nog niet afgerond. Op 2 december werd een lekkage ontdekt in de gehoorzaalkast, waarvan de oorzaak eind 2016 ook nog in onderzoek was.

Met de Vereniging van Eigenaren, waarvan het museum lid is met de eigenaren van de drie appartementen op de verdiepingen van gebouw Plancius, werd in november 2016 het stucwerk van de voorgevel vervangen en de gevel voorzien van duivenwering.

VERZETSMUSEUM
AMSTERDAM

ENTREE | ENTRANCE

DUTCH RESISTANCE
MUSEUM

Het contract met het schoonmaakbedrijf waar het museum vele jaren met toenemende klachten mee werkte, werd in 2016 opgezegd. Na een aanbesteding werd vanaf 1 september de Effectiefgroep uit Groningen gecontracteerd. Vanuit het samenwerkingsverband Plantage Amsterdam werd – nog zonder resultaat – de plaatsing van zonnepanelen onderzocht. Uit een energiescan die in dit kader werd uitgevoerd, bleek het Verzetsmuseum zeer energiezuinig en duurzaam te werken.

VRIENDEN

Het hoge aantal sterfgevallen in de verzetsgeneratie is al vermeld in hoofdstuk 7. Het vertaalde zich ook in een verdere afname van het aantal donateurs van de Vriendenstichting. Eind 2016 waren er nog 1.063 Vrienden ingeschreven. De bijdrage van de Vrienden voor de exploitatie van het museum daalde tot 37.899 euro. Tegenover 100 uitgeschreven Vrienden in 2016 stonden slechts 11 aanmeldingen. Het is een onomkeerbare trend dat de natuurlijke achterban van het museum wegvalt. Ook is de geefcultuur veranderd. Jongeren zijn niet geneigd zich voor langere tijd en zonder veel tegenprestaties aan een organisatie te binden.

Het is in 2016 niet gelukt een vervanger te vinden voor het in 2017 aftredende bestuurslid van de Vriendenstichting, die vele jaren de administratie verzorgde. Aan het eind van het jaar werd besloten de administratie over te dragen aan het secretariaat van het museum. Museum en Vrienden zullen zich in 2017 oriënteren op nieuwe vormen van steun, waarbij de nadruk meer zal liggen op ambassadeur-schap en eenmalige bijdragen voor concrete projecten dan op een structurele bijdrage voor de exploitatie van het museum.

De jaarlijkse Vriendendag vond dit jaar plaats op 22 oktober en stond in het teken van *Eten in oorlogstijd*. Het was een geanimeerde bijeenkomst met als extraatje een tweedehands boekenmarkt. De voordrachten van tentoonstellings-

samenstelster Karlien Metz en Freke van Nimwegen, oprichtster van restaurant Instock dat maaltijden bereidt met voedsel dat zou worden weggegooid, sloten naadloos op elkaar aan.

Naast leden van de Vriendenstichting heeft het museum ook bedrijfsdonateurs die het museum rechtstreeks steunen. Eind 2016 waren dit elf bedrijven. Hun namen zijn in de bijlagen vermeld.

Het museum heeft sinds 1999 naast een Vriendenstichting een Comité van Aanbeveling van prominente Nederlanders die het museum moreel ondersteunen. Ook dit Comité raakte vergrijsd. Het museum startte daarom in 2015 met de werving van nieuwe leden vanuit de relaties waarmee wordt samengewerkt. In 2016 traden Paul van Vliet, Clairy Polak, Maarten van Rossem, Robert Vuijsje en Mano Bouzamour toe tot het Comité van Aanbeveling.

FINANCIËN

Eind januari 2016 diende het museum de aanvraag in voor exploitatie-subsidie in het kader van het Kunstenplan 2017-2020. Door een beleidswijziging werd de aanvraag voor het eerst behandeld door het Amsterdams Fonds voor de Kunst. Begin augustus 2016 kreeg het museum het zeer verheugende bericht dat het volledige gevraagde bedrag (jaarlijks € 450.000) werd toegekend. Het is een belangrijke stap voorwaarts voor het museum. De gesubsidieerde functies, die de komende jaren zullen vervallen, kunnen worden omgezet in reguliere functies. De aan het begin van het jaar ingevoerde voorlopige uitbreiding van de uren van het personeel in vaste dienst, kan structureel worden gemaakt.

2016 was ook financieel een succesvol jaar. De publieksinkomsten waren hoger dan verwacht door het relatief hoge aantal volbetalende bezoekers. De publieksinkomsten per bezoeker namen toe van € 5,44 in 2015 tot € 5,80 in 2016. De loonkosten vielen lager uit

door de tijdelijke vervanging van hoofd PR en randprogrammering en lagere werkgeverslasten. De vernieuwing van de entreehal werd deels vanuit de bestemmingsreserves bekostigd, maar per saldo kon het museum aan het eind van het jaar weer een bedrag toevoegen aan de reserves.

Het Verzetsmuseum financiert het grootste deel van de activiteiten door projectfondsenwerving. De bekende grote cultuurfondsen – Mondriaan Fonds, VSBfonds, Prins Bernhard Cultuurfonds, Fonds 21 – droegen ook in 2016 weer bij aan de tentoonstellingen in het Verzetsmuseum, naast uiteraard het specifiek op de sector gerichte vfonds en diverse kleinere fondsen. De Stichting Zabawas was in 2016 een nieuwe subsidiegever. De cijfers van 2016 geven een enigszins vertekend beeld doordat de subsidies voor *World War Two Today* ontbreken omdat de fondsenwerving verliep via projectpartner Artes in Media. Vanwege de zeer nauwe betrokkenheid van het museum bij dit project zijn deze subsidiegevers wel opgenomen in het overzicht van fondsen achterin dit verslag. In 2016 werd gewerkt aan de fondsenwerving voor de hoofdtentoonstelling in 2018: *De aanslag op het bevolkingsregister*.

Het museum realiseerde voor de exploitatie een percentage eigen inkomsten uit private middelen van 66%. De projectsubsidie uit publieke middelen meegerekend (van Mondriaan Fonds en het Nationaal Comité 4 en 5 mei), realiseerde het museum een percentage eigen inkomsten van 71%.

Overzichten van alle instellingen, bedrijven, fondsen en overheden die het museum in 2016 steunden zijn achterin dit verslag opgenomen. Het museum is deze gulle gevers, en ook de vele particuliere donateurs, veel dank verschuldigd.

BALANS PER 31 DECEMBER 2016

(in euro's)

ACTIVA	31 december 2016	31 december 2015
Materiële vaste activa		
<i>Verbouwingkosten</i>	74.447	-
<i>Inventaris en inrichting</i>	44.972	35.673
<i>Materiële vaste activa in aanbouw</i>	-	10.275
TOTAAL VASTE ACTIVA	119.419	45.948
Vlottende activa		
<i>Vorraden</i>	12.411	2.298
<i>Vorderingen</i>	202.580	217.362
<i>Vooruitbetaalde bedragen</i>	11.220	17.050
	226.211	236.710
Liquide middelen		
<i>Kas</i>	17.716	8.895
<i>ING</i>	9.303	6.379
<i>Rabobank</i>	18.861	19.842
<i>Rabobank spaarrekening</i>	1.274.974	1.385.227
	1.320.854	1.420.343
TOTAAL VLOTTENDE ACTIVA	1.547.065	1.657.053
TOTAAL ACTIVA	1.666.484	1.703.001

PASSIVA	31 december 2016	31 december 2015
Eigen vermogen		
<i>Continuïteitsreserve</i>	400.000	400.000
<i>Bestemmingsreserve financiering van activa</i>	74.447	85.000
<i>Bestemmingsreserve projecten</i>	324.458	161.427
<i>Bestemmingsfonds/reserve inrichting en techniek</i>	295.332	295.332
TOTAAL EIGEN VERMOGEN	1.094.237	941.759
Voorziening		
<i>Voorziening groot onderhoud</i>	316.922	408.825
	316.922	408.825
Kortlopende schulden		
<i>Crediteuren</i>	85.134	72.983
<i>Belastingen en sociale premies</i>	27.810	24.502
<i>Vooruitontvangen subsidies e.d.</i>	4.797	49.487
<i>Overige schulden en overlopende passiva</i>	137.584	205.445
	255.325	352.417
TOTAAL PASSIVA	1.666.484	1.703.001

BATEN	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Directe opbrengsten			
<i>Publieksinkomsten</i>	603.065	305.000	546.403
<i>Overige inkomsten</i>	5.658	-	12.984
Indirecte opbrengsten	73.213	36.459	63.973
TOTAAL OPBRENGSTEN	681.936	341.459	623.360
Subsidie Gemeente Amsterdam	379.590	380.000	379.590
Overige subsidies/bijdragen			
<i>Subsidies uit publieke middelen</i>	75.000	100.000	240.000
<i>Bijdragen uit private middelen</i>	189.253	153.000	226.744
TOTAAL SUBSIDIES/BIJDRAGEN	643.843	633.000	846.334
TOTAAL BATEN	1.325.779	974.459	1.469.694
LASTEN	Realisatie 2016	Begroting 2016	Realisatie 2015
Beheerlasten personeel	248.757	196.819	227.940
Beheerlasten materieel	282.006	231.405	265.080
TOTAAL BEHEERLASTEN	530.763	428.224	493.020
Activiteitenlasten personeel	347.852	312.266	373.375
Activiteitenlasten materieel	297.174	242.140	443.415
TOTAAL ACTIVITEITENLASTEN	645.026	554.406	816.790
TOTAAL LASTEN	1.175.789	982.630	1.309.810
SALDO UIT GEWONE BEDRIJFSVOERING	149.990	-8.171	159.884
Saldo rentebaten/lasten	2.488	1.000	6.397
EXPLOITATIERESULTAAT	152.478	-7.171	166.281
Toevoeging aan/onttrekking uit:			
<i>Bestemmingsreserve financiering van activa</i>	-626	-	4.854
<i>Bestemmingsreserve projecten</i>	153.104	-7.171	161.427
RESULTAAT NA VERDELING	-	-	-

EXPLOITATIE- REKENING OVER 2016

(in euro's)

Balans en exploitatierekening zijn een vereenvoudigde weergave van het financiële jaarverslag 2016. Over deze jaarrekening heeft bureau KPMG Accountants N.V. op 24 maart 2017 een controleverklaring gegeven.

9

BIJLAGEN

Het Verzetmuseum financiert het grootste deel van de activiteiten door projectfondsenwerving. De bekende grote cultuurfondsen, het specifiek op de sector gerichte vfonds en vele kleine fondsen droegen in 2016 weer bij aan de projecten van het museum. Voor World War Two Today (op de foto) verliep de fondsenwerving via projectpartner Artes in Media.

BESTUUR

- Hans Blom (voorzitter)
- Carla Bastiaansen (secretaris)
- Daniël de Swaan (penningmeester)
- Duco Adema
- Jacob Kohnstamm
- Acelya Özkan
- Manon Pattynama
- Judith Sargentini
- Dineke Stam

(NEVEN)FUNCTIES DIRECTIE EN BESTUUR

- **Duco Adema** directeur Hogeschool Windesheim; voorzitter Stichting Vrienden Verzetsmuseum Amsterdam; lid raad van toezicht Handhavingsacademie Amsterdam; bestuurslid Kameroperahuis
- **Carla Bastiaansen** directeur HiP Consulting BV; voorzitter alumni-vereniging AHD; global sourcing manager; OCM Director Infosys Limited
- **Liesbeth van der Horst** bestuurslid De Plantage Amsterdam, lid redactieraad Nationaal Comité 4 en 5 mei; bestuurslid Humanity House, Den Haag
- **Jacob Kohnstamm** voorzitter Autoriteit Persoonsgegevens (tot 1 augustus 2016); coördinerend voorzitter Regionale Toetsingscommissies Euthanasie (vanaf 1 april 2016); voorzitter Mediafonds; voorzitter bestuur van het Internationaal Kamermuziekfestival Schiermonnikoog; voorzitter bestuur Leo Smit Stichting; vicevoorzitter Stichting Vluchteling; bestuurslid Stichting Individuele Terugbetalingen Amsterdam; lid initiatief- en referendumcommissie gemeente Amsterdam
- **Acelya Özkan** Project manager a.i. bij IAB Nederland; deployment project manager Mobgen
- **Manon Pattynama** Architect eigenaar PAArchitectuur BNA; lid 'Mooisticht' - commissie voor ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorie; Nederlands Indië tafel Koninklijke IGC;
- **Judith Sargentini** Europarlementarier voor GroenLinks; bestuurslid stichting NI!
- **Dineke Stam** zelfstandig werkend bureau Intercultural Museum and Heritage Projects; bestuurslid Cultuur & Co; onderzoeker en auteur 'Mapping Slavery'; lid Raad van Advies Faculteit der Letteren Vrije Universiteit
- **Daniël de Swaan** financieel directeur Meijers Assurantien BV; directeur Dinytei BV; voorzitter Worldwide Broker Network Ltd.; penningmeester/secretaris Stichting Assurantiebeurs Amsterdam; voorzitter Stichting Fables; lid investeringscomité 5Square Investeringsfonds

PERSONEEL

Directie

- Liesbeth van der Horst

Collectie en tentoonstellingen

- Karlien Metz

Collectiebeheer

- Frits van Suchtelen

Educatie en groepsbezoek

- Gerard Mensink (tevens webmaster)
- Sandra ter Mijtelen
- Sanne van de Graaf
- Gwen Hofman (t/m juni)
- Anne-Lise Bobeldijk (vanaf juli)

PR en randprogrammering

- Anne-Lise Bobeldijk (t/m juli)
- Marlies Dingenouts (vanaf juli)

Financiële administratie

- Anna Stam

Balie

- Doetie Lootsma

Technische dienst

- Arno Groenendijk
- Charly Braam
- Dennis Koek

Secretariaat en algemene ondersteuning

- Marjan Dejevij
- Frank de Ruijter

Gedetacheerd via Dienst Werk en Inkomen

Balie

- Dasha Kubova

Technische dienst

- Motti Boegborn (t/m juni)

Collectiebeheer

- Stef Jacobs

Bibliotheek

- Marc de Hay

STAGIAIRES

- Denice Bloemhard
- Lotte Botman
- Geke Dijkstra
- Viona Goetz
- Eva Keesman
- Judith Kok
- Olga Kool
- Erik Nolte
- Annabel de Ruijter
- Eva Scholtens
- Lea Schönborn

COMITÉ VAN AANBEVELING

- Ido Abram
- Hedy d'Ancona
- Marion Bloem
- Mano Bouzamour
- Theo van Boven
- Laurens Jan Brinkhorst
- Remco Campert
- Dick Ernst Claassen
- Job Cohen
- Hanske Evenhuis-van Essen
- Bas de Gaay Fortman
- Til Gardeniers-Berendsen
- Beatrice de Graaf
- Cox Habbema †
- Gerda Havertong
- Ernst Hirsch Ballin
- Jeroen Krabbé
- Pauline Kruseman
- Clairy Polak
- Marte Röling
- Maarten van Rossem
- Roel Schoonveld
- Doekle Terpstra
- Paul van Vliet
- Robert Vuijsje
- Gerard Wallis de Vries
- Harry van Wijnen
- Gert-Jan Wolffensperger

BESTUUR STICHTING**VRIENDEN EN VRIENDINNEN**

- Duco Adema (voorzitter)
- Floris Mrijen (secretaris)
- Willem de Kler (penningmeester)
- Nico Passchier (ledenadministratie)
- Wim Duyff
- Roel Kingma
- Mariëlle van der Molen
- Ger Schutte
- Karel Warmenhoven

VRIJWILLIGERS**Museumdocenten**

- Femke Akerboom
- Jasja Arian
- Catherine Bakker
- Bonnie Beekman
- Elles Bense
- Annemarie Bien
- Eva Bleeker
- Amy Brighita
- Madelon Broekhuis
- Eric Bunning
- Hester Buwalda
- Daria Cohen-Cairo
- Susanne Compier
- Jan Willem Dam
- Martijn Dekker
- Mariet Doorten
- Renée van Epenhuysen
- Jasmine Fernandes Peres
- Barbara Gassmann
- Kees Gerbrands
- Ed Gies
- Leonora Groen
- Gerda Heijnis
- Gwen Hofman
- Sjoerd Huisingh
- Marèns de Jong
- Wendy de Keijzer
- Marjon de Klijn
- Liesbeth Koning
- Ryanne Kroezen
- Ellie Lammers
- David Lee

■ Wil van Leeuwen

- Ad Leurs
- Anita de Loos
- Nikki Mousset
- Daisy Nods
- Mirjam Ohringer †
- Nelleke Persoons
- Robert Jan Peters
- Marja Rinsma
- Gerard van Rossum
- Tjitso Seynen
- Jos Siemerink
- Biljana Stojanovic
- Marloes Stokvis
- Anja Stroomer
- Ferdinand Tillema
- Dick Verdonkschot
- Anton Vermast
- Anneloes Vink
- Tjitske van der Wagen
- Mirjam Wammes
- Bea Weenink
- Miel Welkers
- Wil Witsel

Baliemedewerkers

- Marianne Ament
- Jan Ashof
- Maartje de Beer
- Anais van der Braak
- Gerard Bromet
- Jan Willem Dam
- Ingrid Dekkers
- Hanneke Folgering

■ Viona Goetz

- Pieter Heinen
- Rob Hofhuis
- Hilda Hollander
- Marieke Jonkerman
- Wil van Leeuwen
- Age bij de Leij
- Nellie Limburg Zwaneveld
- Lydia Loevendie
- Linda Maas
- Tanneke Marchildon
- Anne van der Meulen
- Wil Meyer
- Lies Muller
- Lois Muller
- Tineke Nieuwenhuis
- Lily Ocasio
- Aad Pieroen
- Maamke Portengen
- Marja Rinsma
- Veronica van Rossum
- Jan Rutgers
- Lea Schönborn
- Els Schouten
- Hanni Spitteler
- Helga Taffijn
- Ger Taubman
- André van Veen
- Arnoud Vervenne

Catering

- Noah Dull
- Tim Gurney
- Reina Jaarsma

■ Trees Moons

- Sandra van Os
- Doreen Philips
- Henk Stadwijk
- André van Veen

Collectie en onderzoek

- Willem Boon
- Rasa Kingma

Bibliotheek

- Carl Dijkstra
- Marc de Hay
- Ruud Lindeman
- Loes de Vries
- Bob Zorn

Technische Dienst

- Willem Boon
- Paul Capiou
- Eric Don
- Pico Wychgel

Koeriers

- Joop Reder
- Dick Verdonkschot
- Karel van Warmenhoven

Administratie

- Pim Gillot

De activiteiten van het Verzetsmuseum zijn in 2016 mede mogelijk gemaakt door bijdragen van een groot aantal instellingen, bedrijven en particulieren.

ALGEMENE BIJDRAGEN IN 2016

- Aktion Sühnezeichen-Friedensdienste
- Airtrade Holland BV
- Berthold Gersons
- Christelijk Nationaal Vakverbond
- Gemeente Amsterdam
- M.N. Léons BV
- M. Koster en Zn
- Meerschapp BV
- P.J. Rogaar Stichting
- Rami Yokota BV
- Uitgeverij Balans
- Uitgeverij Prometheus
- Verenfabriek VIOD BV
- Vialente BV
- En 1.100 donateurs van de Vriendenstichting

BIJDRAGEN VOOR PROJECTEN IN 2016

Koloniale oorlog 1945-1949. Gewenst en ongewenst beeld

- Prins Bernhard Cultuurfonds/Christiaan G. van Anrooij Fonds
- Stichting ter Bevordering van de Christelijke Pers in Nederland
- Stichting Centrum voor Propaganda voor Eenheid in de Vakbeweging
- Stichting Democratie en Media
- Mondriaan Fonds
- Nationaal Comité 4 en 5 mei
- vfonds

World War Two Today. Fotografie van Roger Cremers (via Artes in Media)

- Amsterdams Fonds voor de Kunst
- Fonds Anna Cornelis
- The Art of Impact
- Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten
- Stichting Democratie en Media
- Mondriaan Fonds
- vfonds

Eten in oorlogstijd

- Fonds 21
- Prins Bernhard Cultuurfonds
- M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
- P.W. Janssen's Friesche Stichting
- Mondriaan Fonds
- Nationaal Comité 4 en 5 mei
- Sirtema Stichting
- VSBfonds
- Stichting Zabawas
- anoniem fonds

BIJDRAGEN IN NATURA

- Accountancy aan de Amstel b.v.
- BBK/Door Vriendschap Sterker
- Colliers International Consultants BV
- DAAN Advocatuur & Notariaat
- Julius Bar & Grill
- Kasper van Noppen
- Restaurant Bridges
- Hans Ruijssenaars Architecten
- Studio Jesse
- Studio Louter

COLOFON

© Verzetsmuseum Amsterdam,
april 2017

Tekst

- Liesbeth van der Horst

Ontwerp

- Jarno Aafjes Concept&Design

DTP

- Zwaar Water

Foto's

- Mike Bink
- Willem Boon
- Marlies Dingenouts
- Roger Cremers
- Liesbeth van der Horst
- Evert van Kuijk
- Esmee van Loon
- Gerard Mensink
- Eva Scholtens
- Merijn Soeters
- Dick Verdonckschot

